

УДК 378.035:172.12]: 37.046-022.332

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2021.9-10.263665>

ORCID 0000-0002-8822-9517

ORCID 0000-0002-9665-1427

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Віктор Стрельніков,

доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії і економіки освіти
Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського;

Андрій Бухун,

кандидат педагогічних наук, заступник начальника оперативного факультету
Національної академії Національної Гвардії України

У статті розглянуто можливості розвитку громадянської культури фахівців у інституціях неперервної освіти. В умовах воєнного стану запропоновано організувати дистанційне підвищення кваліфікації фахівців у асинхронному режимі із застосуванням електронного і кооперативного навчання, зважаючи на підготовленість слухачів до застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

Розкрито досвід розвитку громадянської культури фахівців у процесі підвищення кваліфікації засобами електронного й кооперативного навчання, накопичений у Полтавській академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського, зокрема, на кафедрі філософії і економіки освіти під час проведення у асинхронному режимі круглого столу «Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності».

На основі проведеного аналізу можливостей електронного й кооперативного навчання для розвитку громадянської культури фахівців у закладах неперервної освіти як суб'єктів процесу підвищення кваліфікації зроблено висновок про важливість створення і підтримки громадянсько-орієнтованого середовища навчання. Створений соціально-орієнтований простір неперервної освіти тлумачено як такий, що сприяє фахівцеві осмислити рівень своєї громадянської культури та себе як професіонала й особистості. Електронне і кооперативне навчання в умовах воєнного стану забезпечує становлення цілісного й позитивного громадянського світогляду на основі розкриття основних моральних норм та громадянських життєвих цінностей, властивих вітчизняній і європейській культурам. Завдяки цьому слухач або здобувач вищої освіти зможе знайти сенс свого життя і професійної діяльності, тобто зрозуміти, що його професійне життя містить у собі позитивні засади громадянської культури.

Ключові слова: громадянська культура, розвиток, підвищення кваліфікації, система неперервної освіти, заклад неперервної освіти, електронне і кооперативне навчання.

Постановка проблеми. Реалізація завдання розвитку громадянської культури фахівців у процесі підвищення кваліфікації в закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану передбачає як безліч труднощів, так і різноманітних шляхів їх подолання. Російська військова агресія значно ускладнила освітні процеси, зокрема й розвиток громадянської культури фахівців у закладах неперервної освіти. Означений розвиток відбувається у складному житті здобувачів освіти, повному небезпек, пошуків і можливостей, що є продуктом сукупної дії багатьох сил, переплетенням інтуїції, емоцій і почуттів, знань, досвіду, думок. Серед шляхів розвитку громадянської культури фахівців під час підвищення кваліфікації у закладах неперервної освіти потребують практичного вивчення можливості електронного і кооперативного навчання. Таке навчання, зважаючи на сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, вважається доцільним під

час дистанційного підвищення кваліфікації в асинхронному режимі в умовах воєнного стану.

Актуальність означеної проблеми в умовах воєнного стану посилюється практичним втіленням громадянської культури фахівцями під час виконання ними активної, якщо не військової, то волонтерської чи освітньої громадянської діяльності з підтримки Збройних Сил України. Фахівець у галузі освіти, який має громадянську культуру, здатний вибудувувати власну індивідуальну траєкторію підвищення професійної кваліфікації і професійного розвитку, організувати й реалізувати професійну освітню роботу з вимушеними переселенцями та особами, які постраждали внаслідок російської військової агресії.

В умовах відстоювання Україною європейських і загальнолюдських цінностей та громадянських свобод під час російської військової агресії, громадянські цінності фахівців у галузі освіти набувають своєї актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що дослідженню проблеми підготовки фахівців у закладі неперервної освіти присвячено низку праць відомих науковців – С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Кравченко, В. Кременя та ін.; громадянській культурі майбутнього фахівця присвячено низку праць В. Барабаш, Л. Кравченко, Л. Лебедик та ін. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень означеної проблеми, системний розвиток громадянської культури фахівців у закладах неперервної освіти досі є недостатньо вивченим, тому потребують додаткового наукового обґрунтування питання, пов'язані із застосуванням технологій електронного і кооперативного навчання фахівців галузі освіти, розпочате у наших попередніх розвідках.

Метою статті є опис практичного вирішення проблеми підвищення кваліфікації фахівців у закладах неперервної освіти в умовах російської військової агресії, зокрема, з розвитку їхньої громадянської культури з використанням можливостей електронного й кооперативного навчання.

Завдання дослідження: 1) з'ясувати сутність основних понять – «громадянська культура», «електронне навчання», «кооперативне навчання»; 2) виявити можливості електронного й кооперативного навчання в асинхронному режимі для розвитку громадянської культури фахівців у закладах неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. На початку зазначимо, що практичний досвід розвитку громадянської культури фахівців в умовах воєнного стану у закладі неперервної освіти через засоби електронного і кооперативного навчання в асинхронному режимі був набутий на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Полтавській академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського на кафедрі філософії і економіки освіти під час проведення круглих столів частини 1.1. «Практична філософія компетентнісного підходу в освіті» навчального модуля 1 «Розвиток загальних компетентностей педагогічних працівників». Назва круглого столу – «Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності». Відзначимо, що відмінною ознакою такого навчання було відтворення на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників одночасно предметного й соціального змісту їхньої професійної діяльності, а також – робота їх у мікрогрупах в асинхронному режимі під час дистанційного й кооперативного навчання на основі принципів кооперації, а не просто спільного виконання запропонованих завдань.

Стосовно *першого* завдання дослідження щодо з'ясування сутності основних понять (громадянська культура, електронне й кооперативне навчання), відмітимо, що термін «громадянська культура» було запроваджено до наукового обігу американськими політологами Г. Елмондом і С. Вербою, та розглянуто його в контексті політичної культури. Соціологами громадянську культуру тлумачено як сукупність духовних і моральних якостей, ціннісних орієнтацій і світоглядно-психологічних характеристик особистості (Стрельніков, 2020, с. 175).

У сучасній науці загальноприйнятим є розгляд поняття «громадянська культура» як сукупності ставлень до інститутів і соціальних груп усього населення чи окремого індивіда (наприклад, толерантність чи інтолерантність), їхніх очікувань і настановлень (наприклад, патерналістські очікування) та цінностей (наприклад, цінність свободи вибору), а також їхніх соціально-психологічних характеристик, що визначають «уміння» – здатність функціонувати за наявності тих чи інших інститутів (наприклад, рівень раціональності) (V. Polterovich) (Стрельников, 2020, с. 175).

Українськими науковцями із НАПН України означене поняття розглядається як ставлення громадян до інституцій держави і настанов влади, їхня законослухняність і критична вимогливість. Громадянська культура (на відміну від політичної) стосується взаємодії, з одного боку, населення і з іншого – влади, а не до сфери протистояння окремих соціальних груп одна з одною. Громадянська культура характеризується сприйняттям влади як об'єкта захисту прав і інтересів громадян, а не як об'єкта боротьби і завоювань. Вона має прояв у ставленні населення до встановленого порядку, у знанні і визнанні населенням суспільних норм, готовності їх дотримуватися. Зміст громадянської культури становлять знання громадян про їхні права й обов'язки, про влаштування держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого, процесу (Барабаш, 2015, с. 54).

Щодо сутності терміну «кооперативне навчання», воно поширене у англomовних країнах та має загальноприйнятту назву «*cooperative learning*», зазначимо перспективність його застосування для сучасного підвищення кваліфікації фахівців, особливо в умовах воєнного стану в Україні в асинхронному режимі. Кооперативне навчання є втіленням принципів кооперації (демократизму, добровільності, взаємовигідного співробітництва і взаємодопомоги), має величезний резерв для підвищення кваліфікації фахівців, відповідає сучасним тенденціям гуманізації, індивідуалізації, глобалізації освітнього процесу (Бухун, 2021; Лебедик, 2008; Лебедик, 2010; Лебедик, & Стрельников, 2020; Лебедик, & Кравченко, 2018; Стрельников, 2020; Стрельников, 2022).

Перевагою кооперативного навчання в асинхронному режимі під час підвищення кваліфікації фахівців у закладі неперервної освіти є його здатність за короткий проміжок двох чи трьохтижневих курсів вирішити завдання інтенсивного розвитку у здобувача освіти важливих професійних навичок і вмінь, у тому числі й розвитку його громадянської культури.

Електронне навчання (англ – *e-learning*) є системою навчання, побудованою з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій, які тепер в умовах російської військової агресії широко використовуються у закладах неперервної освіти. Означене електронне навчання в асинхронному режимі дозволяє забезпечувати ефективність підвищення кваліфікації, отримувати інформацію і спілкуватися у мережі закладу неперервної освіти викладачам і слухачам незалежно від часу та місця знаходження.

На курсах підвищення кваліфікації можуть застосовуватися такі електронні засоби навчання: електронні підручники, їхні мультимедійні версії, електронні опорні конспекти, автоматизовані навчальні системи, теоретико-довідкові модулі, запитально-пояснюючі модулі, електронні лабораторні практикуми, електронні задачки, системи автоматизованого проектування, експертні навчальні системи, функціональні комп'ютерні тренажери, автоматизовані інформаційні системи, автоматичні системи контролю знань, комплексні комп'ютерні тренажери, автоматизовані системи наукових досліджень, електронні засоби навчання для ділових ігор тощо.

Дослідження вітчизняних науковців і практиків, які з'явилися останнім часом, підтверджують ефективність курсів підвищення кваліфікації фахівців, побудованих на основі технологій електронного і кооперативного навчання (Лебедик, 2022; Strelnikov, Lebedyk, Hura, Sysoieva, Stankevych, Shapovalova, & Avilova, 2021).

Тепер перейдемо до викладу *другого* завдання дослідження щодо можливостей застосування електронного і кооперативного навчання на курсах підвищення кваліфікації фахівців в асинхронному режимі для розвитку громадянської культури фахівців у закладі неперервної освіти.

Основним принципом розвитку громадянської культури фахівців на курсах підвищення кваліфікації у закладі неперервної освіти засобами електронного і кооперативного навчання в асинхронному режимі є принцип розвитку особистості, застосування якого забезпечує найбільш повне розкриття здібностей кожного фахівця і його особистісних якостей (Бухун, 2021, с. 183–186).

Прийняття слухачем у ході підвищення кваліфікації на себе відповідальності за власну професійну діяльність, за служіння суспільству, за досягнення конкретних вагомих результатів у навчально-виховній роботі, за розвиток особистої громадянської культури, сприяє розкриттю їхньої особистості. Електронне і кооперативне навчання в асинхронному режимі допомагає зробити життя фахівців під час навчання у закладі неперервної освіти (як суб'єктів означеного навчання) яскравим, надихає в умовах російської військової агресії на громадянську активність, служіння і підтримку Збройних Сил України.

Як відзначено, нами технології електронного і кооперативного навчання в асинхронному режимі апробовані під час проведення у Полтавській академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського на кафедрі філософії і економіки освіти круглих столів «Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності».

Найбільш доцільно використовувати варіант кооперативного навчання в асинхронному режимі – навчання слухачів курсів в команді, яке передбачає надання особливої уваги «груповим цілям» й успіху всієї групи слухачів курсів, що досягається тільки в результаті самостійної роботи кожного члена команди слухачів курсів і постійної взаємодії з іншими членами групи для вирішення виокремлених психолого-педагогічних проблем. Вся команда знає, чого досягає кожен, є зацікавленою в засвоєнні інформації кожним слухачем курсів, бо успіх команди залежить від внеску кожного слухача курсів, від якості вирішення групою проблеми (Стрельников, 2020, с. 176; Стрельников, 2022, с. 206).

З'ясовано, що досить важливим є дотримання трьох основних принципів цієї технології: а) «нагороди», коли за виконання одного для всієї групи слухачів курсів завдання команда отримує загальні для всіх слухачів курсів бали чи заохочення – сертифікати, подяки, значки тощо; створюється кооперативне, а не конкурентне середовище, бо всі команди слухачів курсів отримують різні завдання і час для їх виконання; б) індивідуальної відповідальності кожного слухача курсів, бо успіх групи залежить від кожного члена; це стимулює прагнення слухачів курсів допомогти партнерам, щоб кожен засвоїв і зрозумів матеріал, був готовий до тестувань, контрольних робіт, які пропонуються як групі слухачів курсів, так і кожному окремо; в) рівних можливостей кожного слухача курсів досягти успіху, коли кожен приносить своїй групі бали, зароблені за поліпшення своїх результатів; це дає можливість усім слухачам курсів відчувати себе повноцінними членами команди і стимулює бажання вище підняти свій рівень громадянської культури і професійної підготовки.

В асинхронному режимі організуються віртуальні «турнірні столи» по троє слухачів курсів за кожним із них, що мають схожий рівень професійної підготовки, завдання також диференціюються за складністю. Переможець кожного столу приносить своїй команді таку ж кількість балів, незалежно від рівня інших слухачів курсів за цим столом. Таким чином, усі слухачі курсів мають однакові шанси на успіх для своєї команди, порівняно з колегами високого рівня. Команда слухачів курсів, яка набирає більшу кількість балів, стає переможцем турніру (Стрельников, 2020, с. 177; Стрельников, 2022, с. 207).

Кооперативне навчання в асинхронному режимі передбачає всі рівні спілкування слухачів курсів: діяльність – взаємодія – спілкування – контакт. Їхній особистісний ріст і розвиток громадянської культури на курсах підвищення кваліфікації відбувається через спілкування між собою і з викладачем закладу неперервної освіти, яке є професійним і соціальним, бо всі слухачів курсів по черзі виконують різні соціальні ролі: доповідача, організатора, виконавця, лідера, дослідника, експерта.

Електронне навчання в асинхронному режимі є успішним, оскільки воно надає безліч переваг слухачам курсів: доступне у будь-якому місці та в будь-який час, що важливо в умовах російської військової агресії; дозволяє використовувати найсучасніші засоби та методи навчання в асинхронному режимі; забезпечує можливість спілкування слухачів курсів між собою та з викладачами у режимі онлайн чи в асинхронному режимі за межами навчальних аудиторій; одночасне звернення великої кількості слухачів курсів до джерел навчальної інформації, які є у мережі закладу неперервної освіти; застосування у процесі підвищення кваліфікації нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню слухача курсів у світовий інформаційний простір; використання в асинхронному режимі спеціалізованих форм контролю якості навчальних досягнень слухачів.

Використання e-learning дає змогу викладачам закладів неперервної освіти якісно та ефективно організувати в асинхронному режимі процес підвищення кваліфікації фахівців. Використання електронного навчання у закладі неперервної освіти зберігає загальні принципи побудови традиційного процесу підвищення кваліфікації фахівців і робить його більш цікавим та доступним.

Охарактеризовані технології електронного і кооперативного навчання в асинхронному режимі загалом під час проведення на курсах підвищення кваліфікації фахівців круглих столів «Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності» сприяють найбільш повній реалізації особистісного та професійно зорієнтованого підходів до процесу підвищення кваліфікації. В асинхронному режимі проводяться дискусії, обговорюються різні варіанти вирішення психолого-педагогічних проблем (Стрельніков 2020, с. 178). Діяльність малих груп при кооперативному навчанні в асинхронному режимі дає можливість підготувати фахівців у процесі підвищення кваліфікації в закладах неперервної освіти до співпраці, сформувати громадянську культуру, необхідні професійні, проектувальні та комунікативні вміння.

Висновки. Проведений аналіз можливостей електронного і кооперативного навчання на курсах підвищення кваліфікації для розвитку громадянської культури фахівців як суб'єктів навчання показав важливість створення і підтримки громадянсько-орієнтованого середовища підвищення кваліфікації, коли:

1) створюється середовище навчання в асинхронному режимі, в якому в закладі неперервної освіти слухач може знайти неформальне оточення і має змогу довіряти викладачам цього закладу, колегам, партнерам, які сприймають його як особистість, розуміють і цінують його унікальність; слухачі в закладах неперервної освіти беруть активну участь в організації середовища навчання в асинхронному режимі і це дає можливість побачити в кожному слухачеві курсів громадянську культуру, його громадянське покликання;

2) з організацією електронного і кооперативного навчання в асинхронному режимі створюється соціально-орієнтований простір, який допомагає слухачу курсів осмислити свою громадянську культуру і себе як особистість і професіонала; електронне і кооперативне навчання в асинхронному режимі допомагає становленню цілісного позитивного громадянського світогляду на основі розкриття слухачем курсів основних громадянських життєвих цінностей і моральних норм, що відповідні вітчизняній і європейській культурі; слухач курсів зможе знайти сенс свого життя у професії, що означає зрозуміти, що його життя містить позитивні засади громадянської культури;

3) електронне й кооперативне навчання в асинхронному режимі створює умови, за яких слухачі знаходять можливість співвідносити позитивні цінності і норми громадянської культури з власним професійним і громадянським життям, отримувати досвід осмисленої побудови громадянської культури у своєму житті;

4) електронне й кооперативне навчання в асинхронному режимі допомагає слухачеві зрозуміти, що він, як професіонал і особистість, має волю, може впливати на свою громадянську культуру, і часто цей вплив є визначальним; важливо, що таке навчання сприяє слухачам набуті об'єктивного погляду на себе, власну громадянську культуру, допомагає побачити свої недоліки, мету і свої можливості в професії, відчути самоповагу і позитивну професійну самооцінку;

5) електронне й кооперативне навчання в асинхронному режимі у закладі неперервної освіти може допомогти слухачам курсів у всебічному розвитку їхньої громадянської культури, їхніх громадянських якостей, в отриманні необхідних професійних навичок, де дуже важлива творча і розвивальна робота; цей аспект включає оволодіння всілякими вміннями і навичками, в тому числі й умінням вирішувати проблеми громадянської культури.

Висвітлений досвід електронного й кооперативного навчання в асинхронному режимі під час проведення на курсах підвищення кваліфікації круглих столів «Громадянська та соціальна компетентності: формування культури демократії і рефлексивної компетентності» може бути трансльований закладами неперервної освіти з метою сприяння фахівцям у розвитку їхньої громадянської культури.

Проведений аналіз досвіду визначає перспективи подальших досліджень, серед яких важливо уточнити сутність досліджуваного феномена, виділити етапи й механізми технологій електронного і кооперативного навчання слухачів курсів у закладах неперервної освіти, застосування для розвитку їхньої громадянської культури закономірностей процесу підвищення кваліфікації фахівців на засадах електронного й кооперативного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

- Барабаш, В. (2015). Громадянська культура майбутнього фахівця в контексті формування громадянського суспільства. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 135, 54. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Nz_p_2015_135_15.
- Бухун, А. Г. (2021). Громадянська освіта української молоді: Нормативні засади та неперервність розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 74(1), 66-71.
- Кравченко, Л. М. (2006). *Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти*. Полтава: Техсервіс.
- Кравченко, Л. М., & Бухун, А. Г. (2021). Неперервна громадянська освіта як технологія національно-патріотичного виховання майбутніх військовослужбовців. *Імідж сучасного педагога*, 1(196), 72-76.
- Лебедик, Л. В. (2008, Квітень). Кооперативне навчання: переваги та недоліки навчання в мережі. В *Структурні зміни в економіці під впливом інформаційно-комунікаційних технологій*: Матеріали всеукр наук.-практ. конф. (с. 109-110). Полтава: РВВ ПУСКУ.
- Лебедик, Л. В. (2020). *Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем*. Полтава: ПУЕТ. Взято з <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8837>.
- Лебедик, Л. В. (2020). Формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. В Г. Л. Єфремова, С. М. Луценко, & Л. П. Івашина (Ред.), *Формування громадянської культури в Новій українській*

- школі: традиційні та інноваційні практики (с. 296-301). Суми: РВВ СОІППО. Взято з <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8838>
- Лебедик, Л. В. (2021, Квітень). Електронне навчання (e-learning) майбутніх соціальних працівників. В Н. Г. Пахомова, & В. І. Березан (Ред.), *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (с. 396). Полтава: ТОВ «АСМІ».
- Лебедик, Л. В., & Стрельников, В. Ю. (2020). Принципи післядипломної освіти у підготовці вчителів до управління професійним самовизначенням учнів. *Фізико-математична освіта*, 4(26.2), 6-12.
- Лебедик, Л., & Кравченко Л. (2018). Розвиток професійної культури викладачів економіки в умовах магістратури. *Українська професійна освіта*, 4, 46-53. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12383/1/Lebedyk.pdf>.
- Стрельников, В. Ю. (2020). Можливості кооперативного навчання для формування й розвитку громадянської культури молоді. В Г. Л. Єфремова, С. М. Луценко, & Л. П. Івашина (Ред.), *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* (с. 174-179). Суми. Взято з <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16838>.
- Strelnikov, V. Yu., Lebedyk, L. V., Hura, T. V., Sysoieva, S. I., Stankevych, S. V., Shapovalova, E. V., & Avilova, O. Ye. (2021). Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11 (2), 349-351. Retrieved from <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>.

REFERENCES

- Barabash, V. (2015). Hromadianska kultura maibutnoho fakhivtsia v konteksti formuvannia hromadianskoho suspilstva [Civic culture of the future specialist in the context of the formation of civil society]. *Academic Notes. Pedagogical Sciences*, 135, 54. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nz_p_2015_135_15 [in Ukrainian].
- Bukhun, A. H. (2021). Hromadianska osvita ukrainskoi molodi: Normatyvni zasady ta neperervnist rozvytku [Civic education of Ukrainian youth: Normative principles and continuity of development]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools]*, 74(1), 66-71 [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M. (2006). *Neperervna pedahohichna pidhotovka menedzhera osvity [Continuous pedagogical training of the education manager]*. Poltava: Tekhservis [in Ukrainian].
- Kravchenko, L. M., & Bukhun, A. H. (2021). Neperervna hromadianska osvita yak tekhnolohiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia maibutnikh viiskovosluzhbovtsiv [Continuous civic education as a technology of national-patriotic education of future military servicemen]. *Image of the Modern Pedagogue*, 1(196), 72-76 [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2008, April). Kooperativne navchannia: perevahy ta nedoliky navchannia v merezhi. In *Strukturni zminy v ekonomitsi pid vplyvom informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Structural changes in the economy under the influence of information and communication technologies]*: Proceedings of the Scientific Conference (pp. 109-110). Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2020). Formuvannia hromadianskoi kultury osobystosti cherez yakist demokratychnoho seredovyshcha zakladu osvity [The formation of the civil culture of the individual through the quality of the democratic environment of the educational

- institution]. In H. L. Yefremova, S. M. Lutsenko, & L. P. Ivashyna (Eds.), *Formuvannia hromadianskoi kultury v Novii ukrainskii shkoli: tradytsiini ta innovatsiini praktyky [Formation of civic culture in the New Ukrainian school: traditional and innovative practices]* (pp. 296-301). Sumy: RVV SOIPPO. Retrieved from <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8838> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2020). *Pidhotovka maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly do proektuvannia dydaktychnykh system [Preparation of future teachers of higher education for the design of didactic systems]*. Poltava: PUET. Retrieved from <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8837> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V. (2021, April). Elektronne navchannia (e-learning) maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Electronic training (e-learning) of future social workers]. In N. H. Pakhomova, & V. I. Berezan (Eds), *Stanovlennia osobystosti dytyny v umovakh suchasnoho rozvytku suspilstva: sotsialno-pedahohichni, psykholohichni, korektsiyni i medychnyi aspekty [The formation of a child's personality in the conditions of modern development of society: socio-pedagogical, psychological, correctional and medical aspects]*: Proceedings of the Scientific Conference (p. 396). Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. V., & Strelnikov, V. Yu. (2020). Pryntsyipy pislidyplomnoi osvity u pidhotovtsi vchyteliv do upravlinnia profesiinym samovyznachenniam uchniv [Principles of postgraduate education in preparing teachers to manage students' professional self-determination]. *Physical and Mathematical Education*, 4(26.2), 6-12 [in Ukrainian].
- Lebedyk, L., & Kravchenko L. (2018). Rozvytok profesiinoi kultury vykladachiv ekonomiky v umovakh mahistratury [Development of the professional culture of economics teachers in the conditions of the master's degree.]. *Ukrainian professional education*, 4, 46-53. Retrieved from <http://dspace.pnp.edu.ua/bitstream/123456789/12383/1/Lebedyk.pdf> [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu. (2020). Mozhlyvosti kooperatyvnoho navchannia dlia formuvannia y rozvytku hromadianskoi kultury molodi [Possibilities of cooperative learning for the formation and development of youth civic culture]. In H. L. Yefremova, S. M. Lutsenko, & L. P. Ivashyna (Eds), *Formuvannia hromadianskoi kultury v Novii ukrainskii shkoli: tradytsiini ta innovatsiini praktyky [Formation of civic culture in the New Ukrainian school: traditional and innovative practices]* (pp. 174-179). Sumy. Retrieved from <http://dspace.pnp.edu.ua/handle/123456789/16838> [in Ukrainian].
- Strelnikov, V. Yu., Lebedyk, L.V., Hura, T. V., Sysoieva, S. I., Stankevych, S. V., Shapovalova, E. V., & Avilova, O. Ye. (2021). Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11 (2), 349-351. Retrieved from <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>

DEVELOPMENT OF SPECIALISTS' CIVIC CULTURE IN INSTITUTIONS OF CONTINUING EDUCATION

Viktor Strelnikov,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy
and Economics of Education of the Poltava Academy of Continuing Education
named after M. V. Ostrogradskyi;

Andrii Buhun,

Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Head of the Operational Faculty
of the National Academy of the National Guard of Ukraine

The article examines the possibilities of developing specialists' civil culture in institutions of continuing education. In martial law conditions, it is suggested to organize distance training of specialists in asynchronous mode with electronic and cooperative learning technologies,

taking into account the trainees' readiness to use modern information and communication technologies of training.

The experience of the development of specialists' civic culture in the course of professional growth by means of electronic and cooperative learning, accumulated in Poltava Academy of Continuing Education named after M. V. Ostrogradskyi, in particular, at the Department of Philosophy and Economics of Education during the asynchronous mode of the round table «Civic and Social Competence: formation of a culture of democracy and reflexive competence» has been revealed.

A conclusion has been drawn about the importance of creating and maintaining a civic-oriented learning environment. It is based on the analysis of electronic and cooperative learning possibilities for the development of specialists' civic culture in institutions of continuing education as subjects of the process of professional development, The created socially-oriented environment of continuous education is interpreted as follows: it helps the specialist to understand the level of their civic culture and themselves as professionals and individuals. Electronic and cooperative learning in martial law conditions ensures the formation of a holistic constructive civic worldview based on the disclosure of basic moral norms and civic life values inherent in domestic and European cultures. Thanks to it, during the round table, the listeners will be able to find the meaning of their lives and professional activity and understand that their professional life contains positive principles of civic culture.

Keywords: *civic culture, development, professional development, system of continuous education, institution of continuous education, electronic and cooperative learning.*

Надійшла до редакції 15.11.2021 р.